

איור: רעות ברץ

פרופ' שחר
ליפשיץ הוא ראש
המרכז למשפט
יהודי ודמוקרטי
והקונגרס הישראלי
בפקולטה
למשפטים
באוניברסיטת בר
אילן.

*

עת לפשרה? על הצורך בתהליכים בוני הסכמות בישראל

| פרופ' שחר ליפשיץ |

בשתי מערכות הבחירות האחרונות כפה הבוחר הישראלי לשתף פעולה ולשלב ידיים, אולם, נבחרי הציבור סרבו לקבל את התוצאה, והובילו אותנו למערכת בחירות שלישית. הקונגרס הישראלי בוחן את מערכות היחסים הדמוקרטיות בישראל ומציע פתרונות לדיאלוג בין קבוצות.

מדובר בהצעת פשרה שמטבעה אינה מספקת את המאוויים של אף אחת מן הקבוצות במלואם, אך שתי הקבוצות יכולות בכל זאת להתפשר ולחיות עמה. עוד טענו כי ההצעה משפרת לעין ערוך את המצב הקיים מנקודת המבט של שתי הקבוצות.

אולם, ביקורת אחת נוקבת שהושמעה באזני באופן פרטי על ידי פרופסור אינטלקטואל, שהפך לאחר מכן לבעל תפקיד ציבורי בכיר, הטרידה אותי מאז. "אינני מבין את עצם הרעיון בהצעת פשרה בנושא" אמר הפרופסור, "הלא ממה נפשך, אם לדתיים יהיה הכוח, הם לעולם לא יסכימו לוותר על שליטתם בענייני הנישואים. ולעומת זאת, אם לנו, החילונים, יהיה הכוח, מדוע שנתפטר על ברית הזוגיות ולא נתבע נישואים אזרחיים מלאים?".

חתימה לפשרה

ביקורת זו הטרידה אותי אז, ומוסיפה להטריד אותי גם כיום. היא מציגה את הדמוקרטיה כמערכת יחסים כוחנית בין קבוצות שכל עניינין הוא השלטת האמיתית, האינטרסים והערכים המנחים את קבוצתם בלבד. היא שוללת את האפשרות לדיאלוג כן ומכיל בין אחים, שגם אם אינם מסכימים בכל נושא, הם נכונים לוותר בנושאים שהם ציפור הנפש של הקבוצה השונה מהם.

השנים שחלפו הוכיחו לכאורה את צדקתה של אותה נקודת מבט פסימית שאינה מאמינה בפשרות ובהידברות, אלא רק במאבקים כוחניים. ואכן, הצעת ברית הזוגיות לא הייתה הצעת הפשרה היחידה שכשלה במבחן התוצאה.³ כך למשל, הציעו פרופ' רות גביון והרב יעקב מדן מסד לאמנה הכוללת

פשרות והסדרים מוסכמים בתחומים שונים של דת ומדינה. במסגרת האמנה הציעו גביון ומדן כי בשבת יותרו פעולות תרבות ותותר תחבורה ציבורית במתכונת מצומצמת, אך יאסר המסחר.⁴ כמו כן, הסדרים יצירתיים ומתוחכמים לפתרון מחלוקות הוצעו בעוד שלל מסגרות כמו: ועדת

לפני יותר מעשור, בתקופה שבה חרף הקיטוב בין דתיים וחילונים בישראל, התבקשתי לעמוד בראש צוות שיגבש הסדר זוגיות בישראל אשר יתיישב מחד עם דרישות ההלכה ועם המאוויים של אנשים דתיים, ומאידך עם הצרכים החילוניים האזרחיים. כמענה לכך, וכחלק מתרבות ה"היי-טק" הישראלית, ניסינו בצוות לחשוב מחוץ לקופסה ולהציע לציבוריות הישראלית מוצר חדש שיענה על מפרט הדרישות המורכב שהוצב בפנינו. בהתחשב בדרישות המורכבות המלצנו על כינון מוסד חדש: "ברית הזוגיות".

מוסד זה אמור היה לאפשר לבני זוג שאינם רוצים, או שאינם יכולים להינשא בנישואים דתיים, להתקשר בברית זוגיות ולהירשם כבני זוג במדינת ישראל. הצענו שלרישום יהיו משמעויות משפטיות מרחיקות לכת, ושלמעשה הוא יקנה לבני הזוג את כל הזכויות והחובות המשפטיות שהחוקים האזרחיים בישראל מקנים כיום לזוגות נשואים. בה בעת, ביקשנו להבטיח שהמסלול שיווצר לא יוכר כנישואים על ידי ההלכה, וזאת מתוך הרגישות לחשש הדתי מפני ממזרות.¹ תקופה קצרה לאחר מכן, ההסדר שגיבשנו שולב בהצעת החוקה של המכון הישראלי לדמוקרטיה,² ואחר כך הוא אף היווה בסיס לדיונים שנערכו בוועדת החוקה, חוק ומשפט, שעסקה בימים ההם בניסיון לכונן חוקה.

הצעת "ברית הזוגיות" התקבלה מיד עם לידתה בחשדנות מצד שני הצדדים. מן הצד הדתי, היו שחששו מאבדן המונופול של הרבנות ושל בתי הדין הרבניים על הסדרת הזוגיות בישראל, ומהלגיטימציה המשתמעת הניתנת לחיי אישות

שאינם מערבים נישואים דתיים. מן הצד החילוני, נמתחה ביקורת על ההצעה בשל הנכונות לוותר על המותג "נישואים אזרחיים", ובשל ההסכמה לשמר את מוסד הנישואים הדתיים בשליטה אורתודוקסית מוחלטת. תשובתנו למבקרים משני הצדדים של המתרס הייתה כי

.....
הצעת "ברית הזוגיות"
התקבלה מיד עם לידתה
בחשדנות מצד שני הצדדים.
מן הצד הדתי, היו שחששו
מאבדן המונופול של הרבנות
ושל בתי הדין הרבניים על
הסדרת הזוגיות בישראל,
ומהלגיטימציה המשתמעת
הניתנת לחיי אישות שאינם
מערבים נישואים דתיים.
מן הצד החילוני, נמתחה
ביקורת על ההצעה בשל
הנכונות לוותר על המותג
"נישואים אזרחיים", ובשל
ההסכמה לשמר את מוסד
הנישואים הדתיים בשליטה
אורתודוקסית מוחלטת.

מורכבת מקבוצה מרגשת ומחויבת של מנהיגי קהילות וציבורים שונים ומגוונים בחברה הישראלית. מבין אלו המרכיבים את הקבוצה נמנות ונמנים נשות ואנשי עסקים, פעילות ופעילים בחברה האזרחית, ושלל אנשים בעלי עמדה בקהילות ובזרמים דתיים שונים. בקבוצה חברים גברים, נשים, חרדים, דתיים-לאומיים, קונסרבטיבים, פעילים בארגוני להט"ב, וחילונים. חברי המועצה משתתפים בתהליך של בניית הסכמות ציבוריות בהובלה משותפת של מגשרות מקצועיות ו"המרכז למשפט יהודי ודמוקרטי", המפתח את הידע והמתודולוגיה האקדמיות. לאחר "מועצת ההסכמה" הראשונה החלטנו להמשיך עם עוד מועצות בסגנון שתואר לעיל, ו"מועצות ההסכמה" השנייה והשלישית החלו את פעילותן בחודשים האחרונים. "מועצת ההסכמה" השנייה ממשיכה בדיון בנושא היהדות במרחב הציבורי, וזאת במודל מולטי-מקומי ייחודי; מודל שבמסגרתו פעילי שטח בערים שבהם קיימים מתחים בנושא דת ומדינה מעוררים נושאים העולים מן השטח ומנסים בסיוע שלנו להגיע להידברות ולפשרה. "מועצת ההסכמה" השלישית מתמקדת ביחסי יהודים וערבים בישראל, ובין חברה מנהיגות ומנהיגים הפעילים בתחום זה בישראל.

הנהגה בשילוב ידיים

המשבר הפוליטי שאנו ניצבים בפניו, לאחר שתי מערכות הבחירות האחרונות, טומן בתוכו לא רק שבר – אלא גם אפשרות לצמיחה. הבוחר הישראלי בשתי מערכות הבחירות האחרונות לכנסת כפה על נבחריו לשיתף פעולה ולשלב ידיים, אולם, נבחרו הציבור סרבו לקבל את התוצאה, והובילו אותנו למערכת בחירות שלישית. למרות כל זאת, תמונת המצב של חברה מפולגת

הזקוקה לפשרות ולשיתופי פעולה לא צפויה להשתנות בעקבות הבחירות השלישיות.

צוות חוקרים מאוניברסיטת בר אילן שפעל בשיתוף פעולה עם "המרכז למשפט יהודי ודמוקרטי" ו"הקונגרס הישראלי" חנך השנה את מדד הלכידות הישראלית.⁸ המדד מלמד כי הציבור הישראלי מפולג בנושאים שונים: לאומיים, דתיים ועדתיים; יחד עם זאת, הוא מוטרד מהפילוג ומעוניין

נאמן,⁵ הצעה של השר לשעבר משה ניסים שהוצעה לאחרונה בנושא הגירוי ומתווה היעוץ המשפטי לממשלה בנוגע לכותל. למרבה הצער, כל ההצעות המורכבות והמתוחכמות הללו, שהוצעו על ידי טובי המומחים בנושאי דת ומדינה בישראל, לא אומצו על ידי המערכת הפוליטית. השיח הפוליטי והתקשורת בישראל נותר חד ודיכוטומי, כזה המשקף, ואף מעצים, את השסע בין הקבוצות השונות המרכיבות את "הפסיפס הישראלי".

לאחר השתלשלות האירועים שתוארה לעיל, הגעתי למסקנה כי החברה הישראלית אינה יכולה להסתפק בפנייה למומחים שיציעו לה פתרונות שהם "מוצרי מדף" ארוזים מראש, מתוחכמים וברי-הצדקה ככל שיהיו. החוסר הוא במקום אחר לחלוטין בעיני. כדי להתקרב להשלמה ופתרון בסוגיות המפלגות ביותר החברה הישראלית זקוקה לתהליך חברתי עמוק שיעלה מן השטח, ובמרכזו – רצון אמיתי של ציבורים שונים לבוא במגע אלה עם אלה ולהגיע להסכמות שיאפשרו בניית עתיד משותף. אותה הסכמה על הסדרים בנושאים שנויים במחלוקת זקוקה למתווך הוגן, ולפלטפורמה ולמתודולוגיה שיאפשרו שיה הוגן, בטוח ומכבד שכולם מוזמנים להשתתף בו ואיש לא מודר ממנו. לפי חזון זה, החברה הישראלית מתבקשת שלא להפקיר את גורלה בידי השיח הפוליטי והתקשורת על אילוציהם, אלא לקחת בידיה את האחריות על עתידה.

הקונגרס הישראלי

זהו הרקע התודעתי שהוביל אותי לחבור לקבוצה שהקימה את "הקונגרס הישראלי" וששותפים בו אוניברסיטת בר-אילן וקרן מנומדין.⁷ הקונגרס מציע גישות

אקדמיות חדשניות ומתודולוגיות עסקיות-פרקטיות של יישוב סכסוכים כאמצעים למיתון המתחים החברתיים בישראל. כמו כן, הקונגרס שואף ליצור קשר ישיר עם הציבור באמצעות פורומים שונים ופעילויות מגוונות, אשר יסייעו בקידום פתרון של בעיות שהן מן הבעיות הבערות ביותר בחברה הישראלית. "הקונגרס הישראלי" חנך לפני כשנה את "מועצת ההסכמה הראשונה", שעסקה ביהדות במרחב הציבורי. המועצה הראשונה

.....
 החברה הישראלית אינה יכולה להסתפק בפנייה למומחים שיציעו לה פתרונות שהם "מוצרי מדף" ארוזים מראש, מתוחכמים וברי-הצדקה ככל שיהיו. כדי להתקרב להשלמה ופתרון בסוגיות המפלגות ביותר החברה הישראלית זקוקה לתהליך חברתי עמוק שיעלה מן השטח, ובמרכזו – רצון אמיתי של ציבורים שונים לבוא במגע אלה עם אלה ולהגיע להסכמות שיאפשרו בניית עתיד משותף.

יהודי ודמוקרטי" ו"בקונגרס הישראלי", נכונים לסייע ולהעמיד לרשותם את מיטב המומחים ואנשי המקצוע שייסעו בגישור הפערים ובגיבוש אווירה שתאפשר להם, כמנהיגי החברה הישראלית, להגשים את רצונה של החברה בעתיד מלוכד יותר. אסיים בנימה אישית. גדלתי בבית ציוני-דתי, אחת מאחיותיי נשואה לחסיד גור, ואח אחר שלי מגדיר עצמו כ"יהודי חופשי" ב"ספקטרום" שבין החילוני למסורתי. אף בין ילדי יש שבחרו בחירות שונות, ויש כאלו שעודם בתהליכי חיפוש אחר דרכם וזהותם. אינני מוותר על אחי ואחיותי, ואינני מוותר על ילדי. לכן, אני חש כי חובה להצטרף ולתרום למסע הישראלי אל ההסכמות.

להתוודע לחלקים אחרים של הציבור, ולנסות להגיע עמם להסכמות. המדד גם לימד על חוסר במידע, או חמור מכך מידע לקוי, הן לגבי המצב העובדתי בנושאים שונים, והן לגבי העמדות ו"ציפורי הנפש" של הקבוצות השונות בחברה הישראלית. פערים אלו ניתנים לפתרון במתודה של "בניית הסכמות", ואנחנו מציעים לחברה הישראלית ולמנהיגיה להשתתף בתהליך זה.

אנו מזמינים את כל המפלגות בישראל להסכים שמיד לאחר הרכבת הממשלה העתידית, יבואו וישתתפו בתהליך מובנה של בניית הסכמות. כל זאת על מנת שנבחר הציבור יצליחו לייצר יחדיו פתרונות עומק בתחומי הדת והמדינה במדינת ישראל, והשסע היהודי-ערבי. אם יחפצו בכך, אנו ב"מרכז למשפט

הערות

- 1 שחר ליפשיץ, "רישום זוגיות" בספר מנשה שאוה: מחקרים במשפט לזכרו, עורכים: אהרן ברק ודניאל פרידמן, 2006, עמ' 361.
- 2 שחר ליפשיץ, ברית הזוגיות – מחקר מדיניות 68, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006.
- 3 ראו בעניין זה הצעתו של פרופ' פנחס שיפמן, המציע למסד נישואים אזרחיים בישראל, המוצגת בפנחס שיפמן, מי מפחד מנישואים אזרחיים?, 1995, עמ' 50-70; והצעתם של פרופ' פנחס שיפמן ופרופ' אבישולם וסטרייך לביטול המונופול הדתי בענייני נישואין וגירושין ב-אבישולם וסטרייך ופנחס שיפמן מסגרת אזרחית לנישואין וגירושין בישראל, עורכת: רות גביון, 2012.
- 4 יואב ארציאלי, אמנת גביון-מדן – עיקרים ועקרונות, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2003.
- 5 ראו אליקים רובינשטיין ונעם סולברג, "דת ומדינה ישראל בשנת היובל – תמונת מצב מלשכת היועץ המשפטי לממשלה", מנחה

- ליצחק: קובץ מאמרים לכבודו של השופט יצחק שילה בגבורותיו, עורכים: א' ברק ומ' שאוה וה' שטיין, התשנ"ט, עמ' 339. על לחץ גורמים מצד פוליטיים כאלו ואחרים בהקשר של ועדת נאמן באליקים רובינשטיין נתיבי ממשל ומשפט, 2003, עמ' 208. לפתרונות נוספים ראו נתנאל פישר אתגר הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות, 2015.
- 6 קובי נחשוני, "מתווה הגיור הוצג ומעורר שוב את זעם החרדים", YNET (03/06/18): <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5277673,00.html>
 - 7 ראו עוד על פעילות המרכז והקונגרס, חונו ואירועיו באתר האינטרנט: <https://www.cjdl.org/Home> <https://congressil.org.il/?PPC>
 - 8 להצגה ראשונית של הממצאים ראו: <https://youtu.be/n60Dbhbpuok>